

JOAN MESQUIDA SAMPOL.

LA FE QÜESTIONADA. PLURALISME I CONFLICTE RELIGIÓS EN LA SOCIETAT POSTSECULAR. PALMA: LLEONARD MUNTANER, 2024

Joan Morro Delgado

Professor de Filosofia. UNED

La religió és un problema clàssic de la filosofia. De Spinoza a Vattimo, passant per Kant, Tolstoi o Benjamin, els grans pensadors europeus –catòlics, ortodoxos, protestants o jueus– l’han tractat com si ho fessin sobre la realitat, el coneixement o l’acció. “Què és?”, “quines implicacions té?” o “per què s’ha de valorar?” són algunes preguntes que s’han respost de forma articulada i crítica. Un creixent *esperit laic* ha permès valorar-la així del segle XVII ençà.

Aquest esperit ha tendit a xocar amb la religió. Significa això que són incompatibles? Som davant d’un fals dilema? No pot hom ser laic i cristià alhora? Al capdavant, mantenir valors d’herència cristiana –o qualsevol altra religió– amb un esperit laic pot evitar sotmetre’s a directrius exclusivament eclesiàstiques o un desgavell envers el fonamentalisme. El debat és obert.

Una resposta des de casa nostra a les qüestions plantejades el trobem en el darrer llibre de Joan Mesquida Sampol, *La fe qüestionada. Pluralisme i conflicte religiós en la societat postsecular*. Sense ometre l’erudició, l’anàlisi i el comentari, ens introdueix en aquest debat tot indagant arran d’anècdotes i problemes del dia a dia del gruix de la ciutadania europea, els quals semblen en bona part impensables sense l’expansió de l’esperit laic. El resultat convoca a la filosofia.

La concepció de la religió que té l’autor, tot i no ser estranya, és controvertida. La vincula amb rituals, tradicions i hàbits derivats del que anomena *religiositat*. Aquesta és entesa com una disposició universal de la nostra espècie, com la tècnica i el llenguatge, que esdevé amb la consciència de la mort i

Portada del llibre *La fe qüestionada*

és radicalment subjectiva. Pel que fa a la *religió*, s’identifica amb la diversitat de manifestacions objectives d’aquesta disposició, la dimensió pública i reglada de la religiositat, com ara el catolicisme. Així, mentre que la religió sempre és plural i susceptible d’estudi per antropòlegs o sociòlegs, sembla suposar-se que la religiositat és una i té múltiples expressions.

L’esmentada distinció no és gens òbvia. Suposant que tots els humans tinguin consciència de la mort, no és evident que això sigui la causa en comptes d’un efecte d’una religió preestablerta. Qui manifesta aquest tipus de consciència ha estat prèviament socialitzat entre rituals, tradicions i hàbits i és ben improbable que no facin cap referència a la mort. Això no obstant, si acceptem que la consciència de la mort n’és la causa, no podem obviar que també és la causa de tot tipus de pulsions atees, agnòstiques o antireligioses. Això és ben palès si més no des dels epicuris als existencialistes. Així i tot, imaginem que aquestes pulsions són accidentals, que tots els humans tenim tard o d’hora una essencial consciència de la mort i que això comporta la religiositat: com provar que aquesta consciència és subjectiva i no pas objectiva?

La pregunta és retòrica, perquè el que és subjectiu és objectiu i viceversa. Qui pensa, qui experimenta una presumpta subjectivitat i no només reacciona automàticament, és també objecte d’un mateix i un altre, de qui pensi. L’objectivable depèn de llenguatges i tècniques, les quals van de les gesticulacions i les confessions a les ciències i les arts i són, al seu torn, subjectives

i objectives. Del contrari, no es podria concebre ni entendre. Així mateix, si no ensopeguem en l'error de confondre l'objectiu i l'absolut, podem advertir que tot objecte comporta un subjecte perquè contràriament tots els objectes serien només un i així res seria intel·ligible. De l'objectivable, com una religió o un mateix, cal tenir-ne constància i un criteri corresponent, tot nomenant-lo, delimitant-ne relacions en què està implicat i fent-ne explícites les operacions que l'individuen. La subjectivitat i l'objectivitat són dues cares d'una moneda que es pot dir de moltes maneres¹. L'errada categorial rau tant a intentar reduir les dues a només una cara com a multiplicar-les en dues monedes diferents.

La creença segons la qual hi ha religiositat abans (i després) de la religió és una petició de principi típicament religiosa. La distinció és més pròpia de catecisme i dogmes teològics que no pas d'un debat crític; de fet, sembla una metonímia de la distinció catòlica entre l'ànima i el cos. Suposar l'una sense l'altre és tan excessiu al marge de la fe com suposar religiositat on no hi ha religió. Tanmateix, com pot haver-hi això i religió sense religiositat sense que el primer cas es pugui confondre amb qualsevol deliri i el segon amb qualsevol secta? O són dues cares d'un mateix procés cultural que pot ser estudiat o simplement s'esvaeixen en qualsevol ocurrència. Just el que Mesquida vol denunciar.

El seu llibre és valuós per pensar aquestes qüestions. Val a dir a més a més que l'objecte general de la seva denúncia, la "postsecularització", és certament preocupant. Aquest procés es caracteritza per escampar pertot arreu el que anomena "normalització de la laxitud", la qual cosa comporta que cada vegada siguin menys els qui es prenguin seriosament el que fan i vulguin sotmetre's a la responsabilitat i els compromisos, tal com ha exigint històricament el catolicisme. Un efecte d'això és que s'està reduint el nombre de catòlics i dels que en queden són molt pocs els qui viuen segons els preceptes tradicionals. Impera una mirada esgarriofosament frívola.

Mesquida diu que la normalització de la laxitud és una conseqüència de la laïcitat. Creu que la crítica del sagrat que potencien els laics ha dut al que entén com a "sacralització del pluralisme". Té raó, però en part. L'esperit laic ha produït durant els darrers segles dos grans moviments que es contradiuen entre si mentre qüestionen la fe, generant diversos corrents de pensament.

El primer moviment consisteix a reduir l'objectivable en utensilis. La seva manera d'objectivar és *instrumental*, però també *mercantil*, perquè l'objectivació que comporta és la necessària perquè qualsevol objecte esdevingui mercaderia d'un mercat únic. Això és la *liberalització* que caracteritza les *societats de mercat*, les quals no s'han de confondre amb les

societats *amb mercat*², i que permet entendre per què és només en la civilització capitalista on el catolicisme es posa al nivell del hooliganisme, el iogisme o el negacionisme de torn. Les religions es dissolen en mercaderies i es valoren només pel seu ús on el capitalisme triomfa aclaparadorament, és a dir, on la liberalització marca les regles.

L'altre moviment és una mena de versió moderna d'una actitud que es coneix des de l'Antiga Grècia. És en essència *hermenèutic*. No cerca ni pretén instrumentalitzar ni mercantilitzar res. El que fa és qüestionar tot l'objectivat per comprendre-ho, des de l'atenció i el diàleg, amb precisió i sinceritat, sense menystenir ni escatimar la crítica, i tot plegat inclou el catolicisme i qualsevol religió. L'autor de *La fe qüestionada* no contempla pròpiament aquest moviment, diluint-ho en l'anterior, així com aquell dilueix la fe entre objectes mercantils. Com a molt, diferencia escolàsticament entre laïcitat i laïcisme, tot criticant aquest i "perdonant" el primer per ser més una herència que una agència. Però la laïcitat o es defensa o no. Si no, la religió tradicional o qualsevol alternativa s'imposa, mentre que si es defensa és o en clau capitalista o en clau hermenèutica.

Si defensar el cristianisme comporta qüestionar la cristiandat perquè no es dilueixi en una administració nominalment cristiana, com han dit alguns autors cristians³, no s'hauria de defensar el laïcisme hermenèutic perquè la laïcitat no esdevingui un pretext per a la liberalització total? Hi ha laïcismes en plural així com també hi ha cristianismes. Ara bé, hi hauria antagonisme entre un laic i un cristià si optessin per reconèixer l'evident pluralitat de les nostres societats sense assumir *el frívol salt liberalitzador* apel·lant al pluralisme? Haver d'atendre tot i a tothom no significa que campis qui pugui (o pagui).

El llibre suggereix que davant la sacralització del pluralisme s'han d'evitar la resistència, l'ofensiva i la resignació. L'alternativa que presenta és fer un camí tot conscienciant que la religió no pot estar reclosa a l'àmbit privat, no ha de ser neutral en qüestions de valors i té dimensions tant profètiques com crítiques. Jo hi afegiria que s'ha d'evitar parlar de "sacralització del pluralisme", perquè refereix a una societat on el sagrat és més un vestigi radicalment diferenciador que no pas un eix vertebrador de les diferències actuals.

L'aportació principal del llibre de Joan Mesquida Sampol és transmetre'ns que hi ha prou motius per creure que la normalització de la laxitud és un risc per a qui no volem ser un mer objecte més o menys útil d'un mercat global la unitat de mesura del qual sigui l'intercanvi funcional. Això no només afecta als cristians convençuts. Per tant, caldria considerar l'esperit laic en clau hermenèutica i criticar no ja el menfotisme, la trivialitat, la banalització o la religiositat líquida, sinó directament el capitalisme. No veig per què faria a ningú menys cristià.

¹ La versió clàssica d'aquesta plantejament la va presentar Spinoza, qui les va conceptualitzar com dos atributs dels infinits que pot tenir la substància, l'única: *deus sive natura* (Ètica, Marbot, 2013).

² Polanyi va fonamentar aquesta distinció en *La gran transformació* (FCE, 2003).

³ Per exemple, Kierkegaard (*El Instante*, Trotta, 2012) i Unamuno (*La agonía del cristianismo*, Alianza, 2013).